

- педагогічного університету. - Серія: Географія. №2. 2000. -С. 53-56.
3. Економічна енциклопедія: У 3-х томах. Том 1.-К.: Видавн. Центр „Академія”, 2000.-с.312.
 4. Заставний Ф. Д. Депресивні регіони, поселення й галузі економіки України: проблеми, оцінка й прогнози / Географія й основи економіки в школі. №5. - 2004. -С.35-38.
 5. Коваль В., Коваль Д. Программирование развития депрессивного региона // Город, регион, государство: проблемы распределения полномочий: Материалы III международной научно-практической конференции, г. Донецк, 24-26 апреля 2003 г./ НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований.- Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2003.-С.85.
 6. Коломийчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району в умовах перехідної економіки (підходи до вивчення, стратегії розвитку). - Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – 440 с.
 7. Конституція України. -Київ, 1996.-63 с.
 8. Лексин В.Н., Швецов А.Н. Приоритеты региональной политики. Депрессивные территории и механизмы их санации // Российский экономический журнал. - №1. - 1995.-С.31-39.
 9. Ляшевская М.Н. Проблемы выделения депрессивных районов России // Вест. Моск. ун-та. Сер.5. География. 1994. №2.-С.16-22.
 10. Новикова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України // Стратегічна панорама. - №2-4. 2000 /http://www.niis.gov.ua/vydana/panorama/2000_3-4.php
 11. Павлов Ю.М. Региональная политика капиталистических государств.-М.: Наука, 1970.- С.110.
 12. Проект Закону України „Про територіальний устрій України” // Збірницька дзвіниця. - № 37.- 2005.
 13. Прокопа І., Шепотько Л. Депресивність аграрних територій: український вимір // Економіка України.-2003.- №7. - С.59-66.
 14. Родоман Б.Б. Территориальные ариалы и сети. Очерки теоретической географии.- Смоленск, Ойкумена.- 1999.- 256 с.
 15. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії.- Львів: Вид-во ЛНУ, 2003. – 444 с.
 16. Шевчук Я.В. Механізми санації депресивних територіальних суспільних систем в контексті формування регіональної політики. - НАН України. Інститут регіональних досліджень. - Львів, 2004.-63 с.

Summary:

Lidia Kyzniak, Myroslava Krysh. THE DEPRESSIVE ADMINISTRATIVE REGION: THE ESSENCE CONCEPT.

Active and depressive territories in economically relations are appearing in accordance crisis phenomena in the society in 90's years of the 20th century in the country. On the base of the existence publication understanding of the term “the depressive administrative region” in the human Geography.

УДК 338:91.312.90

Леся ЗАСТАВЕЦЬКА

СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ ЯК БАЗОВІ СУБ'ЄКТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Одним із важливих завдань нової адміністративно-територіальної реформи у нашій країні є створення ефективної системи державного управління, сприяння всебічному розвитку місцевого самоврядування, оптимізація функціонально-територіальної структури життєдіяльності населення та ін. □8, с.7□. Воно може бути здійснене тільки на основі дотримання принципу територіально-функціональної системності, що передбачає взаємозв'язок соціально-економічного розвитку, систем розселення і адміністративно-територіального устрою. При цьому головною передумовою науково обгрунтованого поділу території для управління має стати диференціація форм життя і діяльності людей, що виявляється у вигляді територіальних систем розселення різних ієрархічних рангів.

Проект Закону України “Про територіальний устрій України” передбачає чотири рівні управління життєдіяльністю населення: 1) загальнодержавний, 2) регіональний, 3) локальний, 4) топологічний. Цим рівням мають відповідати рівні територіальних систем розселення (табл.1). Суть управління ними полягає в “цілеспрямованій дії на систему

загалом або окремі її елементи, що забезпечує її збереження і розвиток” (С.С. Мохначук, 1982). Найвищою метою управління територіальними системами є оптимізація її функціонування. Процес функціонування систем розселення як управлінських систем характеризується наступним: з одного боку, її стан у будь-який момент визначається у кінцевому випадку метою, яка задається суперсистемою, а з другого боку – завданнями, які ставляться перед конкретними підсистемами їх ядрами, в яких зосереджуються територіальні управлінські функції.

Конкретним проявом функціонування територіальних систем розселення є внутрішні і зовнішні зв'язки. Вони в свою чергу (з точки зору циркуляції управлінської інформації) поділяються на прямі і обернені (зворотні). За допомогою прямих зв'язків ядра системоутворення комунікуються з елементами системи – міськими і сільськими поселеннями. Ці зв'язки, передусім у вигляді інформації та управлінських рішень направляються від ядра до підсистем і елементів. Зворотні зв'язки являють собою рух інформації про стан окремих елементів і їх територіальних спільностей, що поступає в ядра систем, на основі якої напрацьовуються нові управлінські рішення. Таким чином, територіальні системи розселення, що мають багаторівневу будову, функціонують як один з видів керованих систем. В сучасних умовах управління має здійснюватись на принципах децентралізації і субсидіарності [8, с.30], які передбачають утворення в межах держави одиниць – носіїв місцевого самоврядування, а також надання таким одиницям

Таблиця 1

Системи розселення і суб'єкти управління територіями (за В.Джаманом, 2003 р.)

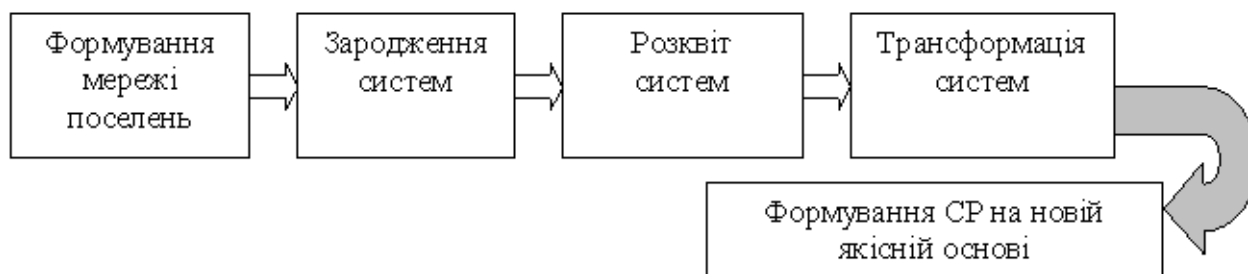
Системи розселення	Суб'єкти управління територіями	
	Існуючі	рекомендовані
<i>Єдина система розселення країни</i>	Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів	
<i>Регіональна система розселення</i>	У автономній республіці: Верховна Рада АР, Рада Міністрів АР, Представництво Президента України	Рада народного господарства району або Комітет (Міністерство) регіонального розвитку України
<i>Субрегіональна (обласна)</i>	Облдержадміністрація, Обласна Рада	
<i>Міжрайонна</i>		Відділ міжрайонного територіального планування і управління облдержадміністрації або органи управління округою
<i>Районна</i>	Райдержадміністрація, Районна Рада	
<i>Місцева (внутрірайонна)</i>		Відділ внутрірайонного територіального планування і управління райдержадміністрації, або органи управління волостою
<i>Первинна</i>	Міськрада (селищна Рада, сільрада)	

широкого кола прав і повноважень. Це призведе до зміни границь систем розселення, формування нових ядер системоутворення, переорієнтування зв'язків та ін. Щоб зрозуміти ці зміни, необхідно розглянути сучасний стан функціонування територіальних систем розселення, бо саме на стадії функціонування виникають передумови і можливості для переходу системи на інший рівень розвитку і вдосконалення.

Територіальні системи розселення постійно зазнають змін як у часі, так і в просторі. Їх динамічність проявляється як у зміні темпів розвитку складових цієї системи, так і в зміні відношень між ними. Динаміка систем розселення включає в себе як внутрішні гомеостатичні процеси функціонування, так і власного розвитку, тобто перетворення стану системи у напрямі основної тенденції, закономірності розвитку [1, с.50]. Поруч з динамічністю СР властива певна стійкість: для кожного відносно тривалого відтинку часу властива інваріантність або інерційність системи, про що свідчать достатньо стійкі межі систем. Системи розселення, склавшись у певних соціально-економічних умовах, змінюються повільніше, ніж виробництво. Інерційність системи розселення зумовлена, передусім, тривалістю збереження окремих рівнів ієрархії всередині системи, в першу чергу її головних ядер. Вона не означає повного спокою СР, а передбачає її функціонування на основі структури, що склалася.

Поєднання динамізму та інерційності відзначається внутрішнім протиріччям, конфліктністю і проблемністю. Це пояснюється тим, що стикаються старі і нові структури, традиційні і новітні методи управління, тощо.

Територіальні СР можуть перебувати на різних стадіях розвитку (рис.1). Головними є стадії зародження, розквіту і трансформації.

Територіальні системи розселення сформувалися на стадії індустріального суспільства. В умовах поглиблення територіального поділу та інтеграції праці населені пункти, що розміщені на певній території, вступають у все тісніші та складніші взаємозв'язки. Жоден з них не може розвиватися відокремлено. Внаслідок диференціації виробничих і невиробничих функцій окремі поселення стають великими і об'єднують навколо себе менші. Між ними встановлюються певні види зв'язків, які сприяють перетворенню групи поселень у територіальні системи розселення. На відміну від мережі поселень, що характеризується автономністю поселень та незначним розвитком розселенських зв'язків, система розселення являє собою сукупність різних за людністю і функціями населених пунктів, між якими існують різні види і типи зв'язків. Системи розселення мають різну структуру та зв'язки у різних регіонах України. Але у кожній з них є ядро і т. з. "периферійна територія". На стадії розквіту системи розселення відбувається постійний соціально-економічний розвиток ядра, що зумовлює розширення обсягу і видового складу функцій. При цьому посилюються зв'язки між центральним та іншими поселеннями системи, а також ієрархічні системні зв'язки. На цій стадії границі систем розселення сильно узгоджуються з границями територіально-виробничих систем. Як відзначає О.П. Литовка, "делімітація та ієрархізація систем розселення повинні бути дуже тісно пов'язані з закономірностями, що визначають розміщення виробництва" [6, с.81]. На це у своїх дослідженнях вказували Д.Г. Ходжаєв, В.С. Вишнякова, Н.К. Глабіна (1983), Ю.І. Пітюренко (1977; 1983), С.Я. Ниммик, А.Х. Марксоо (1974), В.Г. Давидович (1960), Л.М. Корецький (1982), М.М. Паламарчук (1984) та ін.

Але на стадії розквіту систем розселення внаслідок значних трансформаційних змін у розвитку територіально-виробничих систем (криза в економіці) відбувається нагромадження соціальних територіальних проблем, виникають і посилюються внутрішні протиріччя всередині систем розселення. Ця стадія поступово переходить у стадію трансформації (рис.

1). Позаяк СР є інерційнішими від територіальних виробничих систем, то зміни у них не співпадають у часі, вони переважно запізнюються. На стадії трансформації відбувається зміна функцій поселень, напрями та інтенсивність зв'язків у системах розселення. Але ці зміни переважно кількісні, якісні ж стосуються тільки внутрішньої структури і функцій, але не приводять до зміни меж територіальних систем розселення. Нагромадження протиріч у територіальній організації систем, а також радикальні зміни у системі адміністративно-територіального устрою є важливими чинниками формування нових систем розселення на якісно новій основі. Для обґрунтування їх просторової організації необхідне комплексне дослідження функціонування сучасних систем розселення різних таксономічних рангів. Особливо необхідне вивчення СР найнижчого таксономічного рангу – локальних первинних систем.

Системи розселення мають певні особливості територіальної організації у різних регіонах України. Вони подібні у регіонах з однаковим типом і рівнем освоєння території. Їх функціонування у аграрних провінційних регіонах (такими є сільські адміністративні райони з депопуляцією населення та занепадом соціально-економічного життя) □3, с.9-10□ відзначається в сучасних умовах такими рисами: зменшенням кількості сіл та людності поселень, наявністю в адміністративному районі переважно 1-2 невеликих міських поселень – центрів кущових систем розселення, наявністю одного великого міста-центра обласної системи розселення, густою мережею сільських поселень. Внаслідок кризових процесів у суспільстві такі системи відзначаються звуженням сфер життєдіяльності населення у населених пунктах, високим рівнем безробіття населення, складною демографічною ситуацією, низьким рівнем і якістю життя людей, послабленням розселенських зв'язків, зміною їх спрямованості та ін. У їх територіальній організації спостерігаються значні диспропорції у людності регіональних та обласних систем та інших центрів систем, що свідчить про диспропорцію розселення, що певною мірою впливає на функціонування адміністративно-територіальної системи.

Майбутня реформа адміністративно-територіального устрою має здійснюватися “знизу доверху”, тобто перетворення торкнуться спочатку низового рівня територіального устрою, а потім поступово відбуватимуться на вищому рівні. Територіальні громади будуть формуватися в аграрних регіонах переважно із декількох первинних систем розселення, що складаються переважно із сільських поселень. Вони, згідно з проектом Закону України “Про територіальний устрій України” являтимуть собою “адміністративно-територіальну одиницю, до якої входять жителі одного або декількох поселень, яка має визначені в установленому Законом порядку межі її території і є територіальною основою для створення і діяльності органів місцевого самоврядування громади та надання населенню громади визначеного рівня, адміністративних, соціальних та культурних послуг □9, с.9□. Критерій – 5 тис. жителів – в умовах таких районів може бути досягнутий внаслідок об'єднання в одну громаду по 8-12 сіл, по 3-4 і більше первинних систем розселення. Центри кущових систем розселення, ймовірно, стануть центрами територіальних громад. Нові центри виникатимуть із великих сіл, що мають зручне географічне положення в громаді.

В сучасних умовах необхідне наукове обґрунтування меж територіальних громад, які би враховували міжселенні зв'язки. Інформування таких громад має бути спрямоване на надання громадянам максимальної кількості якісних послуг. Саме в межах громади здійснюватиметься дошкільне виховання та освіта дітей, первинне медичне обслуговування, культура і дозвілля мешканців, побутове забезпечення (водо-, енерго-, теплопостачання, каналізація), використання землі і охорона довкілля, транспорт та зв'язок та ін.

Втілення принципу реалізації місцевого самоврядування означає право територіальних громад управляти територією на благо власного населення.

Важливою проблемою є обґрунтування територіальної організації територіальних громад. При цьому необхідно виходити з таких принципів □3, с.12□:

- 1) розселенського, тобто територія громад має базуватись на вже сформованих системах розселення, функції при цьому мають розширюватися, при встановленні меж громад необхідно враховувати міжпоселенні зв'язки;
- 2) територіальний, тобто громади мають охоплювати компактну територію, всі пункти, на якій мають високий рівень транспортної доступності;
- 3) демографічний, тобто враховувати тенденції відтворення населення, зміну його вікової структури, міграційні потоки;
- 4) соціально-економічний, тобто громада має здійснювати економічну діяльність з ефективним використанням місцевих ресурсів, вона має забезпечувати повсякденні потреби людей;
- 5) самоврядний, тобто представляти інтереси громади, забезпечувати їх право на самоврядування.

Ці принципи також покладені в основу просторової організації локальних систем розселення, що формуватимуться у процесі проведення адміністративно-територіальної реформи.

Однією з негативних рис майбутнього територіального поділу є занепад т.з. "периферійних сіл" у системі, зумовлений деякою втратою функцій у них та збільшенням територіальної доступності поселень у локальній системі розселення. Об'єднання декількох сілрад у територіальній громаді у багатьох випадках створить незручності в обслуговуванні населення. В умовах соціально-економічної кризи, неврегульованості земельних відносин необхідно спочатку здійснити реформи, які забезпечили б соціально-економічний розвиток сіл, а вже тоді формувати нові адміністративно-територіальні одиниці.

На сучасному етапі перебудови суспільних відносин головним об'єктом управління на локальному рівні є адміністративний район. У його межах сформовані районні системи розселення. Значних змін границь цих утворень у процесі реформи не передбачається, зміни стосуються тільки найменших районів, є потреба тільки "зменшити контрастність площ і чисельність населення з урахуванням особливостей природно-господарських зон, рівнів урбанізації і соціально-економічного розвитку території" [8, с.9]. У зв'язку з цим межі районних систем розселення докорінних змін не зазнають. Будуть ліквідовані районні державні адміністрації, а їх функції будуть передані органам місцевого самоврядування, які забезпечуватимуть отримання громадянами максимальної кількості якісних послуг шляхом забезпечення фінансової та бюджетної автономії районів.

Найважливішою одиницею регіонального управління є адміністративна область. І тому обласна система розселення має бути найбільш збалансованою. Саме на рівні області реалізовується більшість першочергових людських потреб на основі реалізації принципу економічної самостійності, ефективного використання територіальних ресурсів. На обласному рівні здійснюються програми соціально-економічного розвитку, які мають враховувати розвиток поселень, міжселенних зв'язків. Органами управління в області є обласні державні адміністрації, які мають координаційні і контрольно-управлінські функції, та обласні ради, що відповідають за виконання програм регіонального розвитку, розвиток транспортної інфраструктури, регіональної науки, дозвілля і культуру, підготовку спеціалістів у вищих навчальних закладах, спеціалізоване медичне обслуговування та ін.

Виведення із складу областей міст районів (з населенням понад 750 тис. жителів) має сприяти розвитку агломерацій – систем міського розселення, у яких будуть зосереджені "квазістомічні" функції для надання людям спеціалізованих послуг (наукових, культурно-побутових, освітніх, медичних, торговельних та ін.).

Об'єднання областей для реалізації спільних соціально-економічних інтересів, здійснення комплексного розвитку території утворить регіон. Його основою має бути регіональна система розселення, що сформувалася на базі соціально-економічного районування України.

Література:

1. Анимица Е.Г. Системный подход к разработке вопросов теории расселения. – В сб. Научные труды Свердловского пединститута, 1978. - № 301, С.38-55.
2. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. - Чернівці: Рута, 2003. - 392 с.
3. Заставецька Ольга, Заставецький Тарас. Географічні засади формування територіальних громад у світлі нового адміністративно-територіального устрою України // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія. – Тернопіль, 2005. - №2. - С.10-13.
4. Матеріали громадських обговорень проекту Закону України "Про територіальний устрій України". – Київ: 2005.
5. Мохначук С.С. Проблемы управления географическими объектами // Экономическая география. – Вып.33. - К.: Вища школа, 1982, С.5-20.
6. Литовка О. Комплексное социально-экономическое прогнозирование развития региональных систем расселения и демографический прогноз. В сб. научн. трудов НИИ экон. и экон. матем. методов с вычислительным центром Таджикской ССР,1979. -№12, С.61-69
7. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія. – Тернопіль, 2005. - №2. - С.10-13.
8. Пістун Микола. Суспільно-географічні засади нового адміністративно-територіального поділу України // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. - 1999. - №2. - С.7-10
9. Проект Закону "Про територіальний устрій України". - К., 2005.

Summary:

Lesia Zastavetska. SYSTEMS OF MOVING AS THE BASE SUBJECTS LOCAL SELF-MANAGEMENT.

During formation of the new administrative foundations the important task of geography is the research of systems of moving of the population, which already exist. And also search of ways of transformation of systems of moving with the purpose of creation of an effective system of state management by them. The author investigates a problem on an example of systems of moving of the Ternopil region.

УДК 911.3

Наталія РАТУШНЯК

ОЦІНКА РІВНЯ БІДНОСТІ РЕГІОНУ

Перехід України на ринкові відносини зумовив кризові процеси у всіх сторонах суспільного життя. В цей час різко знижуються доходи населення, нерідко вони не досягають прожиткового мінімуму. Перехідний період також характеризується неприпустимо низьким рівнем охорони праці, медичного обслуговування, неефективністю діяльності системи соціального захисту та ін. У таких умовах закономірно підвищується кількість бідних домогосподарств в країні, що вимагає вжиття відповідних заходів щодо пом'якшення впливу негативних наслідків трансформаційних процесів на рівень життя населення.

У зв'язку із цим дуже актуальними і своєчасними є дослідження рівня бідності населення окремого регіону, визначення його критеріїв та застосування методики визначення абсолютної та відносної меж бідності. Об'єктом мого наукового дослідження вибрано один з найменш розвинених у економічному відношенні регіон України – Тернопільську область, що відзначається найнижчими в державі показниками доходів населення.

Проблемі оцінки та дослідження бідності приділяють увагу цілий ряд сучасних авторів як в Україні, так і за кордоном. Методологічні основи дослідження бідності в Україні закладені у роботах Е. Лібанової, В. Новикова, А. Ревенко, Ю. Саєнко, Л. Черенько тощо.

Існуючі сьогодні методики виявлення бідних домогосподарств можна об'єднати в три основні групи:

1. Виявлення бідності здійснюється шляхом порівняння доходів домогосподарств чи